

4. Ручка А. Ціннісна метаморфоза в ментальності громадян України під час надзвичайних подій 2014 р. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін* : зб. наук. пр. Ін-ту соціології НАНУ. Київ, 2014. Вип. 1 (15). С. 117-124.

ТІЛО ЯК ЦІННІСТЬ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Ольга ДОЛЬСЬКА

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Актуальність. У ХХ ст. склалася нова антропологічна парадигма бачення людини, що припускає необхідність обговорення поряд з темами психіка, свідомість, уява, пам'ять, свідоме – несвідоме тему тіла і тілесного. До ХХІ століття складається нове розуміння людини із заявкою на новий проект людини: якщо поворот ХХ століття забезпечив увагу до таких питань, як сутність людини, відкритість і незавершеність людської природи, то в ХХІ столітті дискурс про людину став визначатися такими напрямками, як: антропологія тіла, онтологія тіла, феноменологія тіла, соціологія тіла, тілесний гендер, політика і тілесність. Особливими просторами для обговорення теми тіла стали політичний гендер, тіло у просторі медіа та Інтернет-ресурси, медицина, фармацевтика, секс, спорт, шоу, східні види тілесних практик. Об'єднує їх загальна спрямованість - конструювання тіла і тілесного, інструментарій для яких пропонують наука і технології в їх сучасному вигляді.

Цілі та методи. Де шукати підґрунтя такого повороту, такої зацікавленості тілом? Підґрунтя цих процесів - зміна раціональності, перш за все раціональності Просвітництва. Її трансформації були невідворотні [1]. Спроба проаналізувати цей зріз сучасної філософії дасть можливість доблизитись до реального положення справ і дасть можливість усвідомити необхідність заявки про нову антропологію. Це, перш за все, шлях інтроспекції із поглибленим зануренням до внутрішнього стану людини у пошуках своєї справжності на ґрунті традиції розуміння цінності тілесного (наприклад, це може бути контекст ґрунтовності або безґрунтовності свободи, авторитетності або її відсутності, глибини людської екзистенції, з одного боку, або контекстом життя із врахуванням абсурдності свободи, з іншого; або це може бути контекст зміни полу в сучасних умовах трансформаційного характеру культури; це може бути контекст розвитку нових напрямків у філософії: медіаантропологія, дискурс політичних або соціальних технологій, тема гендеру, тощо) [2]. По-друге, це пошук нових смислів проживання людини, її особливих точок, точок її вразливості (в контексті проблеми значення тілесного як вищої цінності), точок її зростання (в контексті тілесної раціональності, усвідомлення її як детермінанти інтелектуального росту).

Новизна. Виникає питання про можливість розгляду тілесної раціональності як нового типу раціональності, із використанням якої сформується новий дискурс обговорення будь-яких цінностей.

Основна частина. Аналіз розуміння необхідності звернення до тілесної раціональності треба починати з філософської антропології Нового часу. Це час появи нової людини, яка починає усвідомлювати наступне: бути – означає бажати свого існування. Індивідуалізм Нового часу символізує становлення нової людини: я приміряю своє життя на себе, ототожнюю із собою все, що я мислю онтологічно. Всяка онтологія стає егологією. Т. Гобс підкреслював такий стан речей у своєму відомому вислові: «війна всіх проти всіх», але в той же час й натякав на приборкання такого індивідуалізму, який може перетворитися на тоталізацію світу («Левіафан»). Слід нагадати й про Кантівську тезу про «нетовариське спілкування» як пануючого лозунгу Просвітництва. Все це стає поштовхом до необхідності перегляду такої тоталізації, бо, на його думку, це може привести до бездуховного стану і перше, на що він натякає, необхідно усвідомити появу нового суспільства із новими відносинами і новою мораллю.

Треба зауважити, що людина епохи Модерну стала відчувати себе досить активною (У Гете Фаут стверджує, що «людина є тою, що робить»). Дія людини опинилася в центрі. І. Кант, спираючись на практичну філософію, розвинув ідею автономії людини, бо знав, що часи теократії позаду. Його категоричний імператив обмежив людину і висунув велике завдання формувати себе (перш за все, за допомогою виховання та освіти).

І. Г. Фіхте, спираючись на ідеї І. Канта, поставив логічне запитання: чи володіє людина свободою для того, щоб діяти і формувати себе? Нагадаю: то був час механістичної картини світу Р. Декарта із жорсткою формою детермінізму (жорстка або класична форма детермінізму не залишала місця будь-яким непередбачуваним процесам) не сприяла спробам розхитати цю ідею, а монологічний законодавчий розум Просвітництва, який вилився у так звану раціональність Просвітництва, ще й підсилювався з боку науки і не залишав місця ніяким іншим ідеям. Отже І. Г. Фіхте захопився темою свободи. Але ідея свободи за таких умов розуміння детермінізму, де космос був головною точкою причинних процесів, розглядалась як природний феномен. І хоча свобода в контексті вчення про автономію у І. Г. Фіхте мала абстрактний характер, але все ж таки він поставив наголос на діях людини, на кінцеве Я як таке, коли діє свобода [3]. Його думки підхопили Г. Гегель і Л. Фейєрбах.

Але за умов детермінізму як закону космосу (природи) мало бути ще щось, щоб допомагало засвоювати цю природу. Таким «щось» і мало б стати тіло і тілесність людини. Саме тому поєднання таких складових, як індивідуальність, тілесність (в практичному смислі) та природність стали головними темами того часу (треба зауважити, що набували вони значення не в онтологічному, а в практичному значенні). І кінцеве Я у Фіхте (а воно є результатом дії морального закону) вже мало тіло, і це не випадково, бо щоб свобода одержала реальність, треба щоб людина діяла на матеріальність, щоб її дії можна було б артикулювати. А для Л. Фейєрбаха взагалі цікавими стали, перш за все, матеріальні процеси в людині. Артикулювання матеріального і дій людини зацікавили й К. Маркса з його ідеєю: те, що люди роблять, визначає спосіб їхнього життя. К. Маркс написав, що має прийти «особиста власність», розуміючи під нею не товари, якими володіє індивід (тобто не приватна власність), а можливість для індивідів ставати власне самими собою.

І з того часу було поставлено наголос на людини, яка є активною, дієвою: філософія ірраціоналізму, емпіризму та інтуїтивізму розгорталась саме в такому контексті. Все це сприяло бажанню освоювати світ, занурюючись у стихію буття, що підкреслювало не тільки залежність людини від світу, але й і світу від людини.

Саме тому філософія ХХ ст. поставила під сумнів раціональність Просвітництва, і вперше чітко і ясно прозвучала теза: неможна оперувати тільки протилежністю тіла, бо само тіло теж має відношення до процесу дій людини, до оформлення реального світу, в якому вона живе. Сучасна філософія ХХ ст. почала активно описувати феномен тіла, прикладом можуть стати роботи французької школи «Анналів», яка розуміє історію як набір практик та дій людини. Розгляд тілесної організації людини в структурі соціального простору представлені роботами М. Мосса і К. Леві-Стросса. Склалося уявлення про тіло як про універсальну форму запису соціальної пам'яті. Проблеми тілесності в рамках філософсько-культурологічного дискурсу були присвячені роботами М. Фуко, Ж. Батая. Структуралізм говорив вже не просто про тіло, а про тілесність, яка визначається як особливий тип організації і структурування досвіду, де структура нашого переживання не тільки індивідуальна, а й колективна, тобто пов'язана з самовідчуттям суспільства.

Дискурс про особливу політичну анатомію тілесного знайшов свою реалізацію в філософії М. Фуко, Ж. Дельоза, Ф. Гватарі (тілесність як з'єднання «внутрішнього» і «зовнішнього»). Філософсько-культурологічний аспект посилювався медичним напрямком в дослідженні людської тілесності (К. Ясперс, Ч. Ломброзо, Ю.Г. Фролова, С.В. Алексєєв та ін.). У ньому особливе місце займають питання людської сексуальності (роботи Ж. Лакана, Ж. Бодріяра, В. Райха, М. Фуко, Е. Фром, І.С. Кона, Н.Х. Орлової і ін.). Як наслідок, І.М. Биховська виділила природне, соціальне і культурне тіло людини.

Треба зауважити, що Постмодерн зовсім по-іншому став розглядати людину: постмодерніст критикує і звільняється від ідеологем на користь іронії і знов, і знов ставить питання про те, що може перекидати мене? Може Інший? Так, Інший може підштовхнути моє Я до нових орієнтирів, але, на наш погляд, фізичне тіло (моє або тіло Іншого в сьогоднішній страшенній глобалізованій історії повсякдення) може стати точкою відліку наближення до дійсної реальності. Всім відома фраза Ж.П. Сартра: «Ад – це інші».

Залишається актуальною релігійна тема з'єднання тіла і духу, яка пронизує вже сферу повсякдення (С. Аверинцев, А. Бадью, В. Малахов, Л. Джуссані, О. Седакова, А. Філоненко, Ж. -Л. Маріон і ін.) [4].

Сьогодні вже 20-ті роки ХХІ ст. Який ракурс зацікавленості тілом присутній у суспільстві та філософії сьогодення? Тема людського тіла і тілесності посилюється різноманітністю просторів, в яких тіла живуть або присутні – це соціальний, соціально-епістемологічний, соціально-конструктивістський, політичний, простір соціальних мереж з урахуванням різноманітних технологій інтернет-ресурсів. Найбільш цікавою стає площина повсякдення і тема тіла, що проживається нами.

Цікавими в ХХІ ст. стало відношення до тіла з боку медіа, З'явився такий напрямок в філософії, як медіаантропология. Публічна сфера стала концентрувати увагу саме на ньому. Але сама публічність стала якоюсь дивною. А. Камю писав, що є відкрита публічність, а є таємна, потворна, де в центрі уваги повинно бути щось, що чіпляє, а якщо того немає, то треба вигадати, бажано щось темне вигадати. Таким «темним» сьогодні став інтерес до тіла – це флюгер із прихованим метеопрогнозом. Такий невеличкий факт, як поява феномену селфі (такого собі побутового типу медійності) вказує на бажання зрозуміти або продемонструвати зіткнення реального та ідеального образу в нашому розумінні, в середині людини, і знов таки із зацікавленістю до свого тілесного.

Активізувалися дослідження з питань про роль спорту не тільки як технологій тіла, але і як світоглядної позиції з питань тілесності (Crossley N., Gordon C, Hart G., Klein A, Schuhnan S.).

Події сьогодення показали, що тіло стало об'єктом випробувань та експериментів у науці. Тіло стало предметом дослідження таких напрямків науки і новітніх конвергентних технологій, до яких відносяться нанотехнологія, біотехнологія та генна інженерія, інформаційні та комунікативні технології, які відіграють істотну роль у вирішенні проблем «технічного вдосконалення людини». Знахідки сучасної науки просто стають вражаючими: еволюційна психологія, когнітивна нейронаука, науки з побудови штучного інтелекту, біокібернетика, біосеміотика, тощо, і все це направлено на «удосконалення» наших свідомості й тіла.

Вчені не просто вивчають найрізноманітніші технологічні інновації з їх непередбачуваною ланцюговою реакцією, вони поставили проблему «поліпшення людини», «людської функціональності» (improving human performance), або «розширення людини» (human enhancement). Термін «human enhancement» в експертних текстах часто трактується як конкретизація improving human performance з додатковими поясненнями, що мова йде про технологічне посилення, про модифікації людської тілесності і інтелекту [5].

Тема беззахисності людського тіла загострилася в ситуації боротьби із коронавірусом. Реакція на ці події не змусила чекати на себе. Єва Іллуз виступила проти позатілесної раціональності, поставивши наголос на нестерпності позиції влади щодо нашого здоров'я, нагадавши нам ідеї М. Фуко із його твердженням: здоров'я є центром модерного управління, яке він називав біовладою [6]. Тема цінності людського тіла потребує особливого дискурсу, бо знахідки сучасної науки просто стають вражаючими: біотехнологія, генна інженерія, еволюційна психологія, когнітивна нейронаука, науки з побудови штучного інтелекту, біокібернетика, біосеміотика, тощо, і все це направлено на «удосконалення» наших свідомості й тіла.

На початку кризи Модерну М. Гайдеггер сказав, що відмова людини від техніки може привести до загибелі її самої. Але ця теза повинна бути вписана в новий проєкт людини:

розвиток техніки та нових технологій без урахування тілесної раціональності та головної цінності – тіла – неможливий.

Висновки. Сучасний стан (криза філософії та культури Модерну) в філософії потребує звернення та обговорювання теми нової раціональності. Епоха Просвітництва орієнтувалась на законодавчу раціональність войовничого характеру, головною ознакою якої було позатілесне забарвлення. Але фактом є те, що у XXI столітті загострилася тема людського тіла і тілесності, яка реалізує себе у самих різноманітних контекстах: соціальному, політичному, спортивному, медичному, сексуальному, гендерному, медійному, тощо. Однак найбільш цікавими є тема тіла, що живе в сьогоденні і тема конструювання тіла і тілесного за умови нового стрибка розвитку науки і технологій.

У світі, коли сучасна наука в будь-яких реалізаціях стає головною силою у конструюванні будь-чого, набуває сили новий проект людини із такою цінністю, як її тіло, бо усвідомлення уразливості людського тіла стає все більш актуальним. Цинізм використання біовлади як продовження ідей Модерну став дійсно несподіваним поштовхом до необхідності перегляду будь-яких цінностей, і, перш за все, моралі, етики, центральною віссю яких має стати ідея: будь-які процеси та технології не можуть бути реалізовані без урахування тілесної раціональності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дольская О. А. Трансформации рациональности в современном образовании: монография. Харьков: НТУ «ХПИ»; Савчук О. О., 2013. 352 с. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/4847>
2. Дольська О.О. Тіло як цінність: шлях до тілесної раціональності в умовах кризи моралі епохи модерну // Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному суспільстві: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 22 травня 2020 р. Харків: Мадрид, 2020. С. 247–251. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/46925>
3. И. Г. Фихте. Назначение человека. URL: <http://psylib.org.ua/books/fihte02/index.htm>
4. Тело как предмет научно-философского анализа в философии XXI в. // International Scientific-Practical Conference „Theory and Practice: Problems and Prospects” book of abstracts is already published in LSU database: P. 42–43. URL: <http://dspace.lsu.lt/handle/123456789/77>
5. Дольская О.А. Человек в современном мире: на пути к новой парадигме образования : монография / О.А. Дольская, А.В. Голозубов, О.Н. Гордыская. Харьков: НТУ «ХПИ», 2016. 216 с. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/38774>
6. Бруно Латур, Єва Іллуз, Жан-Люк Нансі. Який світ після пандемії? Березень 31, 2020. Єва Іллуз. Нестерпна легкість капіталізму щодо нашого здоров'я. URL: <https://politkrytyka.org/2020/03/31/yakyj-svit-pislya-pandemiyi-bruno-latur-yeva-illuz-zhan-lyuk-nansi/>.3.

ДЕЯКІ СТОРІНКИ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ГЕНДЕРУ

Ірина ДРУЖКОВА

Одеська національна академія харчових технологій

Законодавство, що захищає інтелектуальну власність, – загальновизнаний засіб відзначити та винагороджувати внесок творчої людини, який надає авторам та їхнім творам юридичну винятковість протягом певного періоду часу, коли вони можуть визначити, хто може експлуатувати їхню роботу, можливо, за винагороду.

За даними журналу «Жіноча історія», за десять років у США (з 1855 до 1865 років) жінки отримали в середньому трохи більше 10 патентів на рік, тоді як чоловікам було надано